J.F.A. WASSINK

LEEN- EN LAATHOVEN IN WEERT IN DE 17DE EN 18DE EEUW [1]

I. Inleiding

Is er een wezenlijk verschil tussen leen- en laathoven? Deze vraag kan niet zo maar met ja beantwoord worden. Voor de leenhoven werden goederen geregistreerd en zaken behandeld die betrekking hadden op leengoederen. De leenman had een zakelijk recht op de goederen, dat sterk op ons eigendomsrecht leek. Hij hield zijn goederen in leen van de heer, aan wie hij bepaalde verplichtingen had. Hij moest de leenheer met raad en daad bijstaan. Zijn verplichtingen waren oorspronkelijk militair van aard.
Binnen het systeem van grootgrondbezit dat in de Karolingische tijd tot bloei kwam, bestond naast het leenstelsel een hofstelsel. De heer gaf een deel van zijn domein ter bebouwing uit aan laten. De hoevenaars moesten als tegenprestatie goederen en later ook geld leveren en op sommige plaatsen herendiensten verrichten op dat deel van het land dat door de heer rechtstreeks werd geëxploiteerd. Voor het laathof werden zaken met betrekking tot hof- of laatgoederen behandeld.
Was het juridische onderscheid tussen leenmannen en laten in Weert in de 17de en 18de eeuw nog groot? Overeenkomsten en verschillen tussen leen- en laathoven mogen duidelijk worden uit de beschrijvingen van de hoven. Op het grondgebied van Weert bestonden in de 17de en 18de eeuw de leenhoven van de heerlijkheid Weert, Nederweert en Wessem en van Jan Rutten, waarbij het Leijnroe behoorde. Er waren laathoven van het kapittel van St. Servaas en van de pastorie te Weert. [2] Het laathof van de proosdij van Meerssen is buiten beschouwing gelaten. Naar de bezittingen van deze kleine laathof te Weert moet het onderzoek nog beginnen.

1. Met dank aan Cor Tubée en Emile Haanen voor hun hulp bij het traceren en interpreteren van bronnen.
2. K.J.TH. JANSSEN DE LIMPENS, *Leen- en laathoven in de Maaslandse Territoria vóór 1795*, Maastricht 1974, 211, 214, 215.

II. Leenhof van Weert, Nederweert en Wessem

a. Leenheer en leenmannen

De graven van Horn, die tevens heren waren van Weert, Nederweert en Wessem, hadden omvangrijke leengoederen die verheven werden voor de hertog van Gelre. De Hornes hadden het leen Weert, Nederweert en Wessem zeker al in 1326.[3] De leenman verkreeg het leen van zijn heer in ruil voor bepaalde verplichtingen en hij diende de leenheer met raad en daad bij te staan. Een leen kon bestaan uit een stuk grond, waarvan de grootte sterk kon variëren, of een kasteel zonder land, maar ook uit heerlijke rechten, zoals recht op tolheffing, visserijrecht, marktrecht of rechten op bepaalde ambten zoals schout en rentmeester. Ook het recht op het uitoefenen van de rechtspraak kon in leen gegeven worden. De heerlijke rechten die de Hornes en de latere heren van Weert hadden, strekten zich uit over het hele gebied van de heerlijkheden Weert, Nederweert en Wessem. Hun rechten als leenheer en als laatheer, waarvan in dit artikel slechts sprake zal zijn, betroffen niet het hele gebied.
Voor het hof van Gelre te Arnhem en later te Roermond werden de Gelderse leengoederen verheven. Bij de verheffing van het leen moesten 15 gouden guldens betaald worden als heergewaad, zijnde het geldbedrag waarop de leenheer bij de verheffing van het leengoed recht had.[4] Deze som moest binnen een jaar en dag na de verheffing betaald worden anders was men het dubbele bedrag verschuldigd.[5] In 1544 werd vermeld dat het leen naar het Gelderse recht was verheven. Dit betekende dat alle kinderen, zonen en dochters, in gelijke mate konden erven in tegenstelling tot het Zutphense leenrecht, waar de oudste zoon de meeste rechten had.[6] Bij de verheffing van de lenen in 1598 door Walburgis van Nieuwenaar, weduwe van Philips van Montmorency, graaf van Horn, was de Hollandse raadpensionaris Johan van Oldenbarnevelt aanwezig als een van de twee leenmannen die getuigden. Een jaar later overleed Walburgis. Ze had haar rechten te Weert vermaakt aan haar adoptief-dochter Sabina van Egmont, dochter van Lamoraal van Egmont. Horn en Egmont hadden op 5 juni 1568 op de markt in Brussel hetzelfde gruwelijke lot ondergaan. Via de familie Egmont kwamen door vererving de rechten te Weert in het bezit van de prinsen van Chimay, eerst tot 1686 bij de familie Croy-Chimay-Arenberg en daarna, tot aan de Franse Tijd, bij de familie d'Alsace-Hénin-Liétard.[7] Koning Karel II van Spanje gaf als hertog van Gelre in 1676 een ordonnantie en reglement inzake nieuwe registratie en verheffing van Gelderse lenen. Het hof van Gelre waakte ervoor dat er geen leengoed werd onttrokken aan de plicht tot verheffing.[8]

3. Rijksarchief in Limburg te Maastricht (RAL), Leenhoven Weert, inv. nr. 319, fol. 45.
4. RAL, Leenhoven Weert, inv. nr. 319.
5. G.H.A. VENNER, "Leenrecht in het Pruisisch Overkwartier van Gelder", in: M. FLOKSTRA, *Register op de leenaktenboeken van het Pruisisch Overkwartier van Gelder 1713-1794*, Maastricht 1991, 13
6. G.H.A. VENNER, *"Leenrecht in het Pruisisch Overkwartier van Gelder"*, 16.
7. HERMAN MATHIJSEN, "Waar zijn de archieven van de van Hornes gebleven?", in: *Weert in Woord en Beeld. Jaarboek voor Weert 1990-'91*, p. 92,93.
8. Gemeentearchief Weert (GAW), Oud-administratief archief Weert, inv. nr. 49.

De bezitter van het leenhof Weert, Nederweert en Wessem was een leenman van het hof van Gelre maar leenheer van zijn eigen hof. Onder het leenhof van Weert ressorteerden vele leengoederen. De lenen van het leenhof Weert, Nederweert en Wessem waren te onderscheiden in cluppellenen en bundige lenen. Deze nadere aanduidingen van de lenen werden door het leenhof gebruikt. De oorspronkelijke betekenis ervan was verloren gegaan. Waarschijnlijk waren cluppellenen van origine die lenen waarbij de leenman zijn dienst aan de heer te voet en niet te paard diende te verrichten. Grotere leengoederen zullen oorspronkelijk als bundig beschouwd zijn. Waarschijnlijk was voor een cluppelleen in tegenstelling tot een bundig leen geen volle heergewaad verschuldigd. [9]
Tot het leenhof behoorden verschillende grote hoven, hoeven, hofschappen. Het bundig leen de Coolenhof te Leveroy onder Nederweert, dat op 21 maart 1691 door Jan Coolen werd verheven, omvatte 29 bunder. [10] Andere achterlenen te Nederweert waren de bundige lenen Uijtwijck en Meijsenrijck en de cluppellenen Guetgens goed en Reijner Corsten hoef. Alle achterlenen werden verheven naar Gelders recht. Alleen Meijsenrijck werd één keer verheven naar Zutphens recht, maar later weer naar Gelders recht. In 1607 kwam dit leen in handen van Willem van der Criep, die ook de bezitter werd van het Jan Ruttenleen. Onder Wessem lagen twee grienden die in leen werden gehouden. Bij een ervan behoorde het visrecht op een gedeelte van de Maas. Dit leen was begin 17de eeuw in het bezit van een Vrouwenklooster te Roermond. De Heuxemer griend was in het begin van de 17de eeuw in handen van de familie Maroyen.
Onder Weert lagen verschillende lenen. Op Laar lag de 25 bunder grote Nauwshof. Op Hushoven lag in het begin van de 17de eeuw een acht bunder groot cluppelleen dat verheven was door Jan Rutten Gielis. Op Leuken lag een aanzienlijk achterleen dat verdeeld was onder negen bezitters, die één tot 4½ bunder grond bezaten. De "bagijnen van Weerdt" hadden hiervan twee bunder. Buiten de Maaspoort lag een cluppelleen dat bestond uit een huis en een moestuin van 20 roeden. [11] Er waren meer kleine cluppellenen dan grote bundige lenen in het land van Weert. Het gebied van Laar en Hushoven telde negen cluppellenen en één bundig leen. [12] Aan het einde van de 18de eeuw bestonden er in Weert en Nederweert vier grote bundige lenen en ongeveer 20 kleine lenen. [13]
Leengoederen van het onderhavige leenhof waren erfelijk bezit. In sommige gevallen moest een leen opgesplitst worden. Het gebeurde zelfs dat leengoederen in vele kleine delen uiteenvielen. Één van de bezitters, de ophelder, moest het leen mede namens de overige erfgenamen voor de zogenaamde simultane belening komen verheffen. [14] Zolang degene die het leen had verheven leefde, hoefden de lenen niet opnieuw verheven

9. G.H.A. VENNER, *"Leenrecht in het Pruisisch Overkwartier van Gelder"*, 16-18; C.A. HUYGEN, *Van Graafschap Limburg tot Provincie Limburg*, Maastricht/Vroenhoven 1949, 121
10. Gemeentearchief Weert (GAW), Oud-rechterlijk archief Weert (O.R.W.), inv. nr. 4837.
11. RAL, Archief Overkwartier van Gelre, Aanwinst Brussel 1953, inv. nr. 239, register der achterlenen van de heerlijkheid Weert, Nederweert en Wessem sedert 1556, aangelegd in 1620.
12. W.M.G.G. Bongaerts, Historisch-geografische aspecten van het Land van Weert,[doctoraal scriptie Rijksuniversteit Utrecht, 1985, aanwezig op GAW] 36.
13. Archives Nationales te Parijs, Serie T. 580_2 (Emigrés), lias nr. 8, papier Comte d'Alsace, Prince Hénin-Liétard, condamnés.
14. Zie ook: G.H.A. VENNER, *"Leenrecht in het Pruisisch Overkwartier van Gelder"*, 15

te worden. Wilde echter iemand anders van de erfgenamen zijn deel van het leen verkopen, bezwaren of op een andere manier in waarde aantasten dan diende deze zijn deel van het leengoed, de splijteling of spleet, eerst te verheffen. Voor dat deel moesten dezelfde heergewaden en eventuele andere rechten betaald worden als voor het gehele leen. De stadhouder kon bij het overlijden van de ophelder bezwaar maken tegen een simultane belening en eisen dat alle bezitters van het leengoed hun deel kwamen verheffen. Door overerving konden de delen van deze zogenaamde gemeenschappelijke lenen zeer ongelijk zijn. Op 19 december 1562 verhief Joest Korst, na het overlijden van Willem Kersten, een cluppelleen van twaalf bunder onder Boekend. Hijzelf kreeg er zeven bunder van en de rest was verdeeld onder vier andere personen. [15] Op den duur verloor het leenhof de greep op de registratie van de kleine splijtelingen.

De versnippering van de leengoederen werd verder in de hand gewerkt door het op grote schaal uitgeven van achterlenen. [16] De leenman van de heer van Weert, vaak ook "hof" genoemd, zorgde dat een deel van zijn leengoed tegen bepaalde rechten van cijns werd beheerd door achterleenmannen, die zich in weinig onderscheidden van de laten van de laathoven van bijvoorbeeld het kapittel van St. Servaas te Weert. Deze achterlenen waren in de regel klein en bestonden uit een boerderijtje of kleine percelen akkerland. De uitgifte van achterlenen moest gepasseerd worden voor de stadhouder en leenmannen. Op 5 februari 1564 had Jan Peter Tijlmans soen van zijn leengoed in Boekend drie "veerdel", dit is driekwart bunder, overgedragen aan Heijnken Stijnen. Jan werd door deze transactie de zogenaamde "hof" van een perceel grond van Heijnken. [17] Bij verheffing van achterlenen werd telkens vermeld wie de leenman of de "hof" was. Evenals bij de registratie van splijtelingen raakte op den duur door vererving en verkoping de vastlegging van de nauwkeurige bezitverhoudingen van de achterlenen in het ongerede. In de 17de en 18de eeuw werden de meeste kleine leengoederen, die onder een zogenaamde hofschap vielen, al geregistreerd voor de schepenen van Weert en niet in de leenzaal.

Voor de heer was in de 18de eeuw het bezit van het leenhof Weert, Nederweert en Wessem wellicht geen onverdeeld genoegen. De inkomsten waren laag. In de periode van 1 januari 1764 tot en met 31 december 1768 werden er vijf cluppellenen verheven, waarvan vier onder Nederweert en één onder Weert, waarvoor per leen zes gulden Brabants werd betaald. Er werd geen speciale rekening van inkomsten en uitgaven van het leenhof aangelegd. De inkomsten werden verwerkt in de rekening van het schoutambt van Nederweert. De onkosten voor het leenhof werden niet apart geregistreerd. [18]

15. RAL, Leenhoven Weert, inv. nr. 324, fol. 37-39.
16. Zie G.H.A. VENNER, *"Leenrecht in het Pruisisch Overkwartier van Gelder"*, 20.
17. RAL, Leenhoven Weert, inv. nr. 318.
18. Algemeen Rijksarchief te Brussel, Archief Rekenkamers, inv.nr. 49259.

b. Functionarissen

In de leenzaal of leenkamer van Weert, Nederweert en Wessem werden ten behoeve van de registratie van leengoederen leenregisters aangelegd. De oudste registers dateren van 1559, toen Philips van Montmorency het leen Weert, met daarbij Nederweert en Wessem, had verheven. [19] In deze registers werd aantekening gehouden van relievementen en opheldingen, dat wil zeggen van verheffing van goed en erkenning van de leenroerigheid en het laten registreren van overdracht van goed. De heer zat zelf de vergaderingen van de leenzaal niet voor. Hij liet zich altijd vervangen door de stadhouder. Het ambt van stadhouder van de leenkamer was al sedert 1601, toen Nederweert waarschijnlijk voor het eerst een andere schout dan Weert kreeg, nauw verbonden met het schoutambt van Nederweert. [20] In mei 1722 trad Bernard Joseph Costerius in functie als stadhouder. Hij werd, net als zijn voorgangers, tevens schout van Nederweert. Bovendien werd hij rentmeester van het Land van Weert, Nederweert en Wessem. Zijn macht breidde zich nog verder uit; in 1736 werd hij schout van Wessem en in 1742 ook van Weert. Na zijn overlijden in 1759 werd hij in al zijn functies, met uitzondering van het schoutambt te Wessem, opgevolgd door zijn zoon Ferdinand Johan Joseph Costerius. Deze bleef tot de opheffing van het leenhof onder het Franse regime in 1796 stadhouder. [21]
Het gebeurde weleens dat de stadhouder absent was. De stadhouder liet zich soms vervangen door een van de leenmannen. In oktober 1707 trad Michiel de Haes voor zijn vader als stadhouder op. [22] De stadhouder werd benoemd door de heer van Weert, maar moest in een vergadering van de leenzaal door de leenmannen bevestigd worden in zijn functie. Bernard Joseph Costerius werd pas drie jaar na zijn benoeming bevestigd. Zijn tractement voor het ambt van schout, rentmeester en stadhouder was vastgesteld op 150 gulden Brabants. Dit bedrag had ook zijn grootvader sedert 1638 ontvangen voor alleen de functie van rentmeester. Het bedrag bleef gelijk toen deze in 1654 schout van Weert werd. Ook zijn vader, die in 1677 schout en rentmeester werd, kreeg een vast betaling van 150 gulden per jaar. [23] Daarnaast ontvingen ze nog allerlei andere inkomsten vanwege de ambten. De schouten kregen dus geen speciale betaling voor hun functie van stadhouder der lenen.
Belangrijke personen in het leenhof waren de leenmannen zelf. Bij het voeren van processen bestond een complete leenbank waarschijnlijk uit zes personen. Vaak werd volstaan met drie of vier leenmannen. [24] Bij verheffingen, overdrachten van lenen en het vestigen van renten op leengoed waren er steeds twee leenmannen aanwezig en een enkele keer drie. Herhaaldelijk waren er in een bepaalde periode dezelfde leenmannen als getuigen present bij het opmaken van leenakten. In de jaren zestig van de zestiende

19. RAL, Leenhoven Weert, inv. nrs. 318, 319.
20. J.F.A. WASSINK, *Inventaris van het oud-rechterlijk archief van Weert*, Weert 1994, 8.
21. JOS F.A. WASSINK, "Bijna anderhalve eeuw (1654-1795) schouten in Weert: een geschiedenis van de familie Costerius", in: *Weert in Woord en Beeld. Jaarboek voor Weert 1990-'91*, p. 118, 119.
22. GAW, Leen- en laathoven Weert, inv. nr. 325, fol. 10.
23. RAL, Leenhoven Weert, inv. nr. 326, fol. 5, 6,; JOS F.A. WASSINK, "Bijna anderhalve eeuw (1654-1795) schouten in Weert: een geschiedenis van de familie Costerius", in: *Weert in Woord en Beeld. Jaarboek voor Weert 1990-'91*, p. 113, 114.
24. RAL, Leenhoven Weert, inv. nr. 328.

eeuw traden Michiel Rutten en Gerit van Houter geregeld op als leenmannen. [25] Een eeuw later verschenen Ferdinand Brusselaers en Jacob Daniels vaak als leenmannen. In de regel kwamen er echter telkens weer andere leenmannen voor wie werd gecompareerd.
Het leenhof kende nog meer vaste functionarissen. Een belangrijke beambte was de leengriffier. Evenals de stadhouder werd hij door de heer van Weert benoemd. Hij moest zijn ambtseed afleggen in handen van de stadhouder, waarbij hij trouw aan de landsheer zwoer en toezegde de leenboeken goed te bewaren en volgens de costumen de akten op te maken. Voordat Johan Michiel de Haes in 1707, ten tijde van de Staatse bezetting van het Overkwartier van Gelre, voor de functie van griffier de eed kon afleggen, moest zijn benoeming nog bekrachtigd worden door de Staten-Generaal van de Republiek der Verenigde Nederlanden. De griffier was verantwoordelijk voor een goed beheer van het archief van het leenhof. Soms verzaakte hij zijn taak. Op het einde van de zestiende eeuw waren volgens een verklaring uit 1613 de leenregisters vanwege de oorlogstoestand zo moeilijk voorhanden te krijgen dat er voorlopige akten met betrekking tot leengoed voor de schepenbank van Weert werden geregistreerd. In 1691 overleed leengriffier Ferdinand Brusselaers. In zijn woonhuis werd een grote hoeveelheid losse papieren en registers van het leenhof aangetroffen. De stukken waren vermeld in een inventaris. Servaes Frencken werd op 15 oktober 1691 tot tijdelijk griffier benoemd. Brusselaers en Frencken waren tevens leenmannen van het hof. In de 18de eeuw werden secretarissen van de magistraat van Weert griffier van de leenkamer. [26]
De leenbode werd waarschijnlijk niet benoemd door de heer maar door de stadhouder. Hij moest eveneens in de leenzaal ten overstaan van de leenmannen zijn eed afleggen in handen van de stadhouder. Hoewel hij belast was met het praktische werk ten behoeve van het leenhof komen we zijn naam zelden tegen in de stukken. We weten dat Jacob Gijsen op 30 november 1707 zijn ambtseed als leenbode heeft afgelegd in de leenzaal in Weert, waarschijnlijk in het stadhuis of in het beschadigde kasteel. [27] Hij bleef in functie tot de jaren twintig, toen hij werd opgevolgd door Hubert Tonissen. [28]

c. Procedures

De leenman had zoals gezegd zeer uitgebreide rechten op het leengoed. Hij kon een goed in onderleen uitgeven en verkopen. Voor vervreemding of bezwaring van goed was officieel toestemming van de stadhouder nodig. In 1690 verzochten Dierick Stevens en zijn zuster Merreken Berben, weduwe van Matthijs Janssen, uit Nederweert, stadhouder Cornelis de Haes om een "veerdel ackerlandt gelegen in den Hoffacker" en leenroerig onder de hofschap van Jacob Matthijsen te mogen verkopen aan de meestbiedende. [29] Merreken Berben was door ziekte aan haar been tot armoede vervallen. Op 4 september

25. RAL, Leenhoven Weert, inv. nr. 318.
26. RAL, Leenhoven Weert, inv. nr. 327
27. RAL, Leenhoven Weert, inv. nr. 325, fol. 15.
28. GAW, O.R.W., inv. nr. 4841, d.d. 20-2-1728.
29. GAW, O.R.W., inv. nr. 4838.

1690 verleende de stadhouder octrooi tot verkoping van de grond op voorwaarde dat de rechten van de heer niet gekort werden. Twee dagen later compareerden Jan Houtappels, als voogd van Merreken Berben, en Dierick Stevens voor stadhouder en leenmannen om hun perceel grond over te dragen aan Michiel Verheijden. De belendingen ervan werden nauwkeurig omschreven, evenals de lasten waarmee het bezwaard was, namelijk jaarlijks een kop koren voor Jacob Matthijssen.
Leengoederen konden ook bezwaard worden met een hypotheek. Henricus Theodorus van Bisterveldt, de pastoor en deken van Weert, had Johan Hendrik Guttingen, kapitein bij de keizerlijke troepen, twee rentebrieven verstrekt, een van jaarlijks 50 gulden op een kapitaal van 1000 gulden en een van 40 gulden op een kapitaal van 800 gulden gehypothekeerd op de hof Uijtwijck, in de volksmond "Plucksack" genaamd, te Nederweert. J.H. Guttingen had de hof waarschijnlijk gekocht van Baron Serclaas. [30] In 1719 kon hij de rente niet opbrengen. Hij verzocht het hof van Gelre de grond te mogen verkopen. De hof behoorde ook toe aan zijn minderjarige dochter. Hij schatte de waarde van de gehele hof op wel 2000 pattacons ofwel 8000 gulden. Naar zijn mening was niemand genegen of in staat zo'n bedrag op tafel te leggen. Hij verzocht derhalve ten behoeve van zijn dochter de hof in delen te mogen verkopen aan de hoogste bieders. Als de hof in parten werd verkocht was de opbrengst meer en bleef na de aflossing van de schuld geld over voor hem en zijn dochter om van te leven. Deze hof was hun enige bezit. Zijn verzoek was eerder afgewezen door de leenzaal van Weert, Nederweert en Wessem. In appel had hij zich tot het hof van Gelre te Roermond gewend. Kapitein Guttingen had gehoopt het huis dat bij het leen hoorde te kunnen behouden voor zijn dochter. [31] Het leen werd niet opgesplitst. Bij openbare verkoop voor het hof te Roermond kocht Albert van Bisterveldt, meier en rentmeester van het laathof van het kapittel van St. Servaas te Weert, de gehele hof Uijtwijck, met alle "ap ende dependentien van dijen".
Tussen de familie Costerius, in dienst van de heren van Weert, en de familie Van Bisterveldt, in dienst van het kapittel van St. Servaas, heerste animositeit. B.J. Costerius, stadhouder van de leenzaal, liet de leenbode tot driemaal toe aan Albert van Bisterveldt verzoeken de hof Uijtwijck te komen verheffen. Van Bisterveldt weigerde op grond van zijn mening dat hij al leenman van de leenzaal was en dus gedaagd had moeten worden door twee leenmannen en niet door de leenbode. Hij baseerde dit voorrecht op een artikel uit een "seker boexken waer in staan diverse oude aentekeningen en regten van de leensael in den lande van Weert Nederweert en Wessem". [32] Voor het dagen zouden de leenmannen ieder zes stuivers ontvangen en de stadhouder twaalf stuivers. De stadhouder, die namens de heer van Weert sprak, beweerde dat het bestaan van het artikel niet bekend was. Hij zei dat de procureur van Van Bisterveldt het onbekende boekje nog had moeten laten opensnijden op de kleermakerstafel van Christiaan van Kessel.
Bij onenigheid over leengoederen kon men procederen voor de leenzaal van Weert, Nederweert en Wessem. Er kon op verschillende manieren een proces aangespannen worden. Net als voor een schepenbank waren er eisende en gedaagde partijen en werd

30. RAL, Leenhoven Weert, inv. nr. 323, fol. 66. d.d. 16-6-1704.
31. GAW, O.R.W., inv. nr. 4839.
32. GAW, O.R.W., inv. nr. 4841, A. exh. ter leenrolle 20-2-1728.

er gerepliceerd en gedupliceerd. De rol van de stadhouder in de leenzaal was te vergelijken met die van schout in de schepenbank. Hij trad namens de heer op. Hij had onder meer de zorg voor het doen van beslaglegging op leengoederen en de daarop voorkomende roerende goederen en voor het uitvoeren van vonnissen. Openbare verkopingen van roerende goederen gebeurde onder zijn leiding. De leenmannen waren de rechters. Zij spraken "ter maenisse des heeren recht". [33] Zij konden getuigen verhoren en zij velden, meestal nadat zij advies van rechtsgeleerden hadden ingewonnen, een vonnis. De partijen moesten zelf de kosten van de adviezen betalen. [34] Over een vonnis stemden de leenmannen. De griffier registreerde de stemming. Hij was verantwoordelijk voor het protocolleren van de processen en verstrekte allerlei akten. De procederende partijen lieten zich in de regel bijstaan door een procureur. Het dagvaarden van aangeklaagden en het oproepen van getuigen moest volgens het provisioneel reglement van de leenzaal van 26 oktober 1686 gebeuren door de leenbode. [35] Hij voerde ook de beslaglegging uit. Bode Jacob Gijsen las daarbij een tekst vanaf een briefje voor. [36]
Openbare bekendmakingen diende hij aan te brengen op de kerkdeur, het raadhuis en de stadspoorten en op andere plaatsen waar dat gewoon was. Als een van de partijen in appel wilde bij het leenhof van Gelre te Roermond dan bracht de leenbode het betreffende dossier, voorzien van een inventaris, naar Roermond. Door de griffier waren er afschriften van de stukken gemaakt die gecollationeerd waren door twee leenmannen. Het was de schepenbank verboden zich in te laten met processen over leengoederen. In 1687 werd dit verbod herhaald. [37] De leenzaal had geen vaste dag van compareren in de week. Het stond de partijen vrij de leenzaal "extraordinaris" te laten vergaderen. Wel werden de zittingen vaak op dinsdag gehouden, als ook de schepenen van Weert bijeenkwamen. [38] Behalve met de contentieuze rechtspraak waren de leenmannen ook belast met de vrijwillige rechtspraak. Het passeren van akten met betrekking tot leengoederen gebeurde ten overstaan van twee leenmannen, waarbij de griffier zorgde voor de registratie.

III. Leenhof van het Leijnroe- en Jan Ruttenleen

Het Leijnroe- en het Jan Ruttenleen waren goederen die in leen gehouden werden van de heer van Weert. In de registers van deze leengoederen werden nadrukkelijk de termen "leenheer" en "leenman" gehanteerd. Hoewel in enkele archiefstukken gesproken wordt van "laten" en over het "laathof" van het Jan Ruttenleen is het toch correcter hier het

33. RAL, Leenhoven Weert, inv. nr. 328, fol. 1.
34. RAL, Leenhoven Weert, inv. nr. 328, d.d. 4-12-1728.
35. RAL, Hof van Gelre, Plakkatenregister 3, fol 91-96; A.M.J.A. BERKVENS, *Plakkatenlijst Overkwartier 1664-1795. Deel I Spaans Gelre. Instellingen, Territorium, Wetgeving (1580-) 1665-1702*. Nijmegen 1990, 360.
36. GAW, O.R.W., inv. nr. 4840.
37. GAW, O.R.W. inv. nr. 4833, art. 10 van het Reglement op de leengoederen.
38. RAL, Leenhoven Weert, inv. nr. 328.

begrip leenhof te gebruiken.[39] Het gebied omvatte totaal vele hectaren grond in en nabij het Weerter bos te Weert en te Nederweert. Het Jan Ruttenleen werd later, naar de bezitter, ook Jan Coelenleen genoemd. De bezitter van deze lenen gaf de grond uit aan leenmannen.

In 1449 ging graaf Jacob I van Horn, heer van Weert, onder andere in gezelschap van zijn peetvader Johan Versluijsen op bedevaart naar Rome en het Heilig Land. Voor hun vertrek wijdde Johan zijn harnas en zwaard aan de Maagd Maria opdat hij een veilige reis zou hebben. Hij hing zijn militaire uitrusting op bij het beeld van Onze Lieve Vrouw in de St. Martinuskerk te Weert. Bij hun terugkeer in Weert in 1450 schonk hij ten behoeve van Maria twee Rijnse guldens en nam hij zijn zwaard en harnas terug. Graaf Jacob gaf Versluijsen toestemming te trouwen met Heijlwig Dierikx en gaf een leengoed te Weert, genaamd het Leijnroe. Van dit leengoed werden achterlenen uitgegeven. Bij verheffing moesten de achterleenmannen oorspronkelijk 30 "alde grooten" betalen aan de eigenaar van het leen en aan de aanwezige leenmannen een fles wijn en aan de "camerlinc", de rentmeester, een stuk goud ter waarde van een Hornse gulden. Was het bezit van het achterleen verdeeld over een familie, dan moesten de bezitters van dit leengoed naar groottte van hun deel bijdragen in het heergewaad.

Na het overlijden van Johan Versluijsen ging het Leijnroe over naar schout Johannes Scrijver, een nauwe verwant van Heijlwig Dierikx, de vrouw van Versluijsen. Het leen vererfde daarna op de familie Huben. Heijn Huben liet het leen na aan zijn dochter, die getrouwd was met Rutten Wuijsten. Hun erfgenamen verkochten het leen aan hun verwant Jan van den Heijden. Op 30 december 1509 verhief Van den Heijden het Leijnroe ten huize van schout Joes Knoups. Graaf Jacob was toen te gast geweest bij de schout. Verder waren de leenmannen Claes Holen en Mijchiel, de broer van de verheffer, en de rentmeester Peter van Stralen aanwezig geweest, die ieder respectievelijk de fles wijn en het geld of het goud hadden gekregen.[40] Jan van den Heijden kreeg het Leijnroe in leen van de graaf van Horn. Het leen maakte geen onderdeel uit van de lenen die verheven moesten worden voor de stadhouder van het leenhof Weert, Nederweert en Wessem. Het Leijnroe ging later over naar Sijmon van den Heijden. Op 1 februari 1562 verhief Jan Rutten, na de dood van zijn oom Sijmon van den Heijden, voor Jurgen van Uijtwijck, stadhouder van het leen van Weert, Nederweert en Wessem en de leenmannen Michiel Rutten en Gerit Houter het leen dat Sijmon van den Heijden had nagelaten. Als heergewaad betaalde Jan Rutten 15 goudgulden. Volgens een verklaring van zijn schoonzoon Jan Coolen verhief Jan Rutten in 1572 het leen voor het hof in Arnhem.[41]

Jan Rutten was reeds leenman van 20 bunder van de heer van Weert.[42] Hij bezat dus twee lenen, het Leijnroe en het zogenaamde Jan Ruttenleen. Ten tijde van Jan Rutten omvatte het Leijnroe circa 90 bunder, opgesplitst in 18 cluppellenen, uitgegeven aan achterleenmannen. Voor de verheffing van deze achterlenen moesten de bezitters nu 15 "alde grooten" of twee goudgulden en vier stuivers betalen. Zever van Heijthuijsen was

39. K.J.TH. JANSSEN DE LIMPENS, *Leen- en laathoven in de Maaslandse Territoria vóór 1795*, Maastricht 1974, 215.
40. RAL, Leenhoven Weert, inv. nr. 314.
41. GAW, O.R.W., 4715, fol. 3.
42. RAL, Leenhoven Weert, inv. nr. 318, fol. 5.

met acht bunder de belangrijkste achterleenman. Eén leenman had slechts een halve bunder. De zes bunder grote Jan Hueckenhof op Hushoven was waarschijnlijk de enige hoeve. Tot het Leijnroe behoorde circa 30 bunder bundig leengoed, uitgegeven aan acht achterleenmannen. Het 20 bunder grote oude Jan Ruttenleen was in gebruik gegeven aan vier of vijf families. De bezitters van dit leen, Jan Rutten en zijn opvolgers, hadden het recht op de bossen vier varkens te houden die eikels konden opvreten. [43]

Jan Coolen was door zijn huwelijk met een dochter van Jan Rutten heer geworden van de lenen van zijn schoonvader. Hij was poorter van de stad Weert. Jan Rutten de jonge kreeg in 1582 van zijn vader het oude Jan Ruttenleen. Op 21 december 1591 moest Jan Coolen de leenheerlijke rechten onder beheer stellen van Mathijs van der Straeten, deurwaarder van het hof van Gelre. Twee maanden later, op 20 februari 1592, kwamen de lenen in handen van ridder Willem van der Criep, kanselier van Gelderland te Roermond. Jan Coolen droeg de lenen met "monde ende halm" over aan de stadhouder der lenen ten behoeve van de kanselier. Jan behield het profijtelijk eigendom van vier bunder bos. Hij zou deze leengrond verheffen voor de kanselier. [44] Jan Rutten de jonge droeg zijn leen ook over aan Willem van der Criep. Dit leengoed, "deur haer lange ende continuele possessie int gemeene is genoempt woerden Jan Rutten leen". Ten tijde van Willem van der Criep hadden de overdrachten en verheffingen van onderlenen in het huis van de leenhouder te Roermond plaats, in aanwezigheid van twee leenmannen. Willem van der Criep was een zeer vooraanstaand man. Hij was geboren in Den Haag in 1535. Nadat hij pensionaris van Delft en raadsheer van de Hoge Raad van Mechelen was geweest, was hij kanselier van het hof van Gelre geworden. Hij schreef Latijnse verzen en gaf de "Carmina" van Janus Secundus, met een voorwoord uit. Op 25 januari 1610 overleed Willem van der Criep. [45]

Zijn erfgenaam Stephanus Weijms, doctor in beide rechten en verbonden aan de universiteit van Leuven, verhief het Jan Ruttenleen op 29 augustus 1613 voor de stadhouder in het leenhof van Weert, Nederweert en Wessem. Daarnaast was Weijms bezitter van het leen van Meijsenrijck te Nederweert. [46] Op 16 mei 1619 droeg Peregrinus Vogels, pastoor van Nederweert, als gevolmachtigde van Weijms, de lenen over aan Bardinus Ketelers, de rentmeester van de heerlijkheid Weert. Bardinus verhief de lenen voor stadhouder Willem Bruegell in de leenkamer van Weert, Nederweert en Wessem. [47] In 1623 werd Cornelis Ketelers leenheer van het Leijnroe, annex het Jan Ruttenleen. Na hem werd Jan Meijssens leenheer. Deze werd rond 1638 opgevolgd door Simon van Heijden. In 1678 werd Hans Neijnens als leenheer vermeld in de registers van het Leijnroe met bijbehoren. In 1683 en 1684 trad Guilliam van Bree als gevolmachtigde van de leenvrouwe Catharina Vechmer op. Na 1684 was het gedaan met de zelfstandigheid van het Leijnroe cum annexis en moesten de onderlenen verheven en geregistreerd worden voor de leenkamer van Weert, Nederweert en Wessem. Het Leijnroe en het Jan Ruttenleen blijken slechts tijdelijk afgesplitst te zijn geweest van de leenkamer.

43. RAL, Leenhoven Weert, inv. nr. 316, punt 23 aangaande het leen.
44. RAL, Leenhoven Weert, inv. nr. 314.
45. *Nieuw Nederlandsch Biografisch Woordenboek.* Deel 8, Leiden 1930, 339.
46. RAL, Leenhoven Weert, inv. nr. 316, punt 28 aangaande het leen.
47. RAL, Leenhoven Weert, inv. nr. 316.

De bezitters ervan hadden lang zonder de toestemming van de heer van Weert of de stadhouder en zonder registratie voor het leenhof van Weert, Nederweert en Wessem de leengrond in achterleen kunnen uitgeven.
Als getuigen in het leenhof van het Leijnroe c.a. traden bij verheffing van onderlenen en het passeren van allerlei akten vele leemannen op. Sommige personen, zoals Ferdinand Brusselaers, Jacob Bruegels en Peter Pelsers, waren opvallend vaak aanwezig. Ook binnen het Leijnroe c.a. waren vele splijtelingen en achterlenen. Net als bij de andere leen- en laathoven werd bij de registratie van onroerende goederen vaak vermeld wie de "hof" was. Er kon op basis van het stedelijk marktrecht van Weert krediet op onroerend goed, behorende tot het leenhof, opgenomen worden.[48] Veel akten met betrekking tot onroerende goederen in de registers van het Leijnroeleen eindigden met "aldus gedaen als boven voorbehalden den Heer ende ieder man sijn goedt recht".

IV. laatgoederen van de heerlijkheid Weert

De heer van Weert had niet alleen gronden in leen gegeven aan leenmannen, maar hij had ook rechten op zogenaamde laat-, cijns- of hofgoederen, waarop eertijds zijn laten, horigen, cijnsplichtigen of keurmedigen woonden. Als hofheer over een deel van de grond in Weert had hij oorspronkelijk het recht gehad op een deel van de nalatenschap van het roerende goed van zijn laten. Het woord "keurmede" verwijst naar het kiezen van het beste stuk uit de nalatenschap. Dit recht werd in ieder geval later in geld gewaardeerd.
Soms werd het laat- of hofgoed de "keurmede" genoemd. Verder had de heer van de laatgoederen recht op cijnzen. Deze werden in natura en in geld betaald. In de 18de eeuw moesten er voor de laatgoederen in Weert, Nederweert en Wessem jaarlijks 136 kapoenen ter waarde van 7 stuivers Brabants en 347 hoenders ter waarde van 3 stuivers Brabants en een hoeveelheid zogenaamde suikerhaver en gerst betaald worden. In geld moesten pinkstercijnzen worden voldaan.[49] De hoofdverantwoordelijke voor de betalingen van de keurmede en de cijnzen was de "hof", "hofman" of "heerke". Niet alleen de leenman van de heer van Weert werd dus zo genoemd. Er was geen laathof waar de hofgoederen van de heer van Weert, Nederweert en Wessem geregistreerd werden. Transacties met betrekking tot deze goederen werden geprotocolleerd door de schepenbanken in het ressort. De rentmeester van de heer zorgde voor de afdracht van de keurmede en de cijnzen.
Rond 1630 begon Reijnier Bierens, rentmeester van de heer van Weert, met de aanleg van een nieuwe serie protocollen waarin het "hofstellen", mede ten behoeve van uitgifte van afsplitsingen van hofgoed werd aangetekend.[50] De akten werden opgemaakt ten overstaan van twee schepenen van Weert. Op 24 juli 1627 liet Jan Jaecken S'Haesen zijn hofgoed na de dood van zijn vader Jan Jaeck S'Haesen verheffen. De hof telde elf en

48. RAL, Leenhoven Weert, inv. nr. 315, fol. 39.
49. Algemeen Rijksarchief te Brussel, Archief Rekenkamers, Rentmeestersrekening van de heerlijkheid Weert, Nederweert en Wessem van 1767, inv. nr. 49236.
50. GAW, O.R.W., inv. nrs. 4834-4836.

een kwart bunder grond. Voor zover bekend waren er geen splijtelingen van het hofgoed. Twee generaties later deed op 15 september 1667 Joost Jan Shaesen soon ophelding van hetzelfde hofgoed. Nu bezat de ophelder nog slechts acht en een kwart bunder. Goort Saesen had drie bunder van het hofgoed. Goort moest Joost als "hof" erkennen. Toen op 26 november 1694 Jan Joost Jan Saesen soon de "keurmede" verhief na de dood van zijn vader was het hofgoed nog verder opgesplitst. Het grote goed was met acht en een kwart bunder nog gelijk gebleven. De grond behoorde nu toe aan vier personen, die Jan Joost Jan Saesen soon als "hof" moesten erkennen. Twee van hen hadden een kwart bunder, één een halve bunder en één persoon had twee bunder hofgoed. Bij het overlijden van Jan Saesen deed zijn zoon Dirck op 18 februari 1730 ophelding voor het hofgoed. De hofman had nu zelf acht en een halve bunder. Bij de laatste geregistreerde ophelding van het hofgoed, op 17 oktober 1771, had Lambertus Saesen acht bunder grond, Jan Emont één bunder en Sijben twee en een kwart bunder grond. Opvallend is dat de totale grootte van dit hofgoed niet veranderde in de loop van de 17de en 18de eeuw. De verdeling van het goed kon in de loop van de tijd wijzigen. De persoon die "hof" gesteld was, bleef hier het grootste deel behouden. [51] Waarschijnlijk was dat lang niet altijd het geval. Bij de registratie van de ophelding door Joost Jan Shaesen soon staat een bedrag van 22 rijksdaalders in de kantlijn genoteerd. Waarschijnlijk was dit de som die voor het hofschap betaald moest worden. Joost kon natuurlijk een deel van dit bedrag vorderen van de grondbezitters die hem als hun "hof" moesten erkennen.

Een hof- of laatgoed kon zo versnipperd raken dat het niet meer duidelijk was wie de hofman was. De heer van Weert en zijn rentmeester hadden er veel belang bij de hofman steeds te kunnen aanspreken om zo geen inkomsten te derven. Op 26 maart 1626 spande Cornelis Offermans, als procureur van de rentmeester van de heer van Weert, een proces volgens de procudure van het verstreken pand aan voor schepenen van Weert tegen Gerrit Pelsers c.s.. Offermans klaagde dat de gedaagden geen nieuwe "hof" gemaakt hadden na de dood van Jan Verstappen. De schepenen verzocht hij een "hof" te willen aanwijzen zodat de heer van Weert niet tekort gedaan werd in de keurmede. Een getuige ontkende dat het goed van Verstappen aangeslagen kon worden voor een keurmede. Burgemeester Jacob Linssen verklaarde echter dat hij Jacob Verstappen had horen zeggen dat Gerrit Pelsers als bezitter van de een bunder grote Houtlix hof de feitelijke "hof" of overhof van het goed moet zijn omdat deze hoeve de grootste was. Op 8 juni 1626 vonnisten de schepenen conform de verklaring van de burgemeester en bepaalden dat Gerrit Pelsers c.s. de keurmede moest opbrengen en bovendien een boete van 60 schellingen moest betalen. [52]

Gerrit Pelsers legde zich niet neer bij de uitspraak van de schepenen. Hij spande op 10 juli 1626 een proces aan tegen vrouw Gielis Verstappen, de huisgenote en nicht van wijlen Gerrit en Jan Verstappen die eerder "hof" waren geweest voor de keurmede die de rentmeester opeiste. De aanklager eiste dat vrouw Gielis Verstappen de "hofschap" zou aannemen. Haar momber, mr. Huijbert Lenners, stelde zich met succes teweer tegen deze aanklacht. Op 4 december had vrouw Gielis voor haar percelen grond ophelding gedaan voor de schepenen van Weert. Gerrit Pelsers meende te kunnen bewijzen dat

51. GAW, O.R.W. inv. nr. 4834 pag. 8.
52. GAW, O.R.W. inv. nr. 143, d.d. 26-5-1626.

degene die cijns voor de grond ophaalde ook als "hof" moest opdraaien voor de keurmede. Volgens sommige getuigen had eerst Thijs Verstappen en daarna zijn broer Jan Verstappen al ruim veertig jaar lang bij sommige boeren cijns en haver opgehaald. Vrouw Gielis Verstappen was een dochter van Thijs Verstappen. Eerst had Thijs Verstappen bij de boeren de cijns opgehaald en die daarna afgedragen aan de rentmeester van de heer. Na de dood van Thijs had zijn broer Jan Verstappen de keurmede betaald vanuit de hofstede van zijn neef Jan Tindemans en diens vrouw Trincken Jonckers, alwaar Jan Verstappen gestorven was. Jacob Deckers, schoonzoon van Thijs Verstappen, was na het overlijden van Jan Verstappen bang geweest belast te worden met de hofschap. De schepenen hadden echter de vrijheid genomen iemand die zelfs geen verwant van de vorige "hof" was, als nieuwe "hof" aan te wijzen. Vrouw Gielis woonde op een kleine, oude hoeve van Verstappen, die volgens de schepenen niet tot een hofgoed behoorde. Het moge duidelijk zijn dat het ook voor de betrokkenen en de schepenen niet altijd helder was wie "hof" was. Jan Verstappen had zelf gezegd dat na zijn dood diegene "hof" moest zijn die de meeste grond had in het hofgoed en dus de meeste koren kon afdragen. De schepenen bleven bij hun oordeel dat de bezitter van het meeste hofgoed, in dit geval Gerrit Pelsers, "hof" zou zijn. [53]

Ook nu legde Gerrit Pelsers zich niet neer bij het vonnis van de schepenen van Weert. Hij ging op 28 september in beroep bij de schepenen van Wessem. Op 10 februari begonnen dezen met het horen van getuigen in de zaak tussen Gerrit Pelsers en vrouw Gielis Verstappen. Oud-burgemeester Jan Houtelix verklaarde dat zijn hoeve, die nu in bezit was van Gerrit Pelsers, een splijteling was van het keurmedig goed waarop Thijs Verstappen, de vader van vrouw Gielis Verstappen had gewoond en dat aan Thijs een deel van de suikerhaver en cijns werd betaald. Ook andere personen, die percelen van enkele "veerdels" als splijteling van het hofgoed hadden, verklaarden aan Thijs Verstappen en later aan Jan Verstappen suikerhaver en ander koren afgedragen te hebben. Natuurlijk kon niet iemand "hof" geweest zijn die geen percelen grond had gehad in het hofgoed. Sommige personen die goed hadden in het hofgoed, verklaarden dat zij aan vrouw Gielis Verstappen wel een cijns hadden afgedragen maar niet de bijdrage voor de keurmede voor het hofgoed en dat vrouw Gielis ook geen grond van het hofgoed in gebruik had. Op 22 mei 1630 vonnisten de schepenen van Wessem in deze lang slepende kwestie. Zij hielden daarbij vast aan hun tussenvonnis van 16 maart 1627 en bepaalden dat de partijen die goed hadden in het hofgoed bij lot zouden laten vaststellen wie levenslang "hof" of ophelder van het hofgoed moest worden. [54] Het kwam vaker voor dat er onder de bezitters van een keurmedig hofgoed na een overlijden een hofman aangewezen moest worden. Nog in 1740 kozen de onderhorigen van Giels Cluijskens hof te Weert een zekere Thijs tot hun hofman. [55]

Op 3 augustus 1628 spande Reijnier Bierens als rentmeester van de heer van Weert een proces tegen Wulm Maes aan om zo te eisen dat deze "hof" zou zijn van keurmedig goed na het overlijden van Wulm Pelsers omdat Maes in de hofschap drie en een kwart bunder grond had. Maes ontkende dat hij nogmaals tot "hof" aangesteld moest worden

53. GAW, O.R.W., inv. nr. 143, d.d. 10-7-1626, "geschrikt gebod".
54. GAW, O.R.W., inv. nr. 1044.
55. GAW. O.A.W., inv. nr. 97.

omdat hij al ophelding van zijn goed had gedaan als momber van zijn moeder na het overlijden van zijn vader Wulm Pelsers. De aanklager geloofde niet dat Wulm Maes de zoon was van Wulm Pelsers. Volgens getuigenverklaringen heette de moeder van Wulm Maes Thoenen Pelsers en werd zijn vader ook Petter Maes genoemd. De hoeve die zij bewoonden werd "Pelsers" genoemd. De schepenen van Weert oordeelden dat Wulm Maes zich niet opnieuw "hof" hoefde te stellen en niet weer hoefde te betalen voor de ophelding als hij kon zweren dat hij ook Wulm Pelsers genoemd werd. [56]
De lasten van de laten voor het gebruik van hofgoed waren niet hoog in de 17de eeuw. Toch moest er soms voor schepenen geprocedeerd worden om betalingen voor deze oude rechten af te dwingen. Op 21 juni 1619 eiste Merriken Hugo van Merriken Halermans per jaar twee kapoenen en een stuiver voor twee beemden in Tungelroy waarvan de hofschap van vrouw Hugo de zogenaamde overhof was. [57] In 1659 eiste Peeter van Moffert van Meij Angeldorp voor een bijdrage in de cijns een stuiver, ofwel 2 blanken, voor anderhalf "veerdel" grond. [58]

V. Laathof van het kapittel van St. Servaas te Weert en Nederweert

Reeds in de volle middeleeuwen had het kapittel van St. Servaas te Maastricht bezittingen in het land van Weert. Volgens een falsum, gedateerd op 21 september 1062, zou het "praedium Wertha" in eigendom worden overgedragen aan het kapittel van St. Servaas te Maastricht. [59] Op de gronden van het kapittel werkten horigen die cijnzen moesten betalen. Deze gelden werden geïnd door een rentmeester of meier. In de 17de eeuw traden leden van de familie Van Boecholt op als meier. Deze familie kwam geregeld in conflict met de familie Costerius te Weert, die niet alleen sinds 1638 tot aan het einde van het ancien regime de rentmeesters van de heren van Weert, Nederweert en Wessem leverde, maar ook sinds 1654 de schouten van Weert, terwijl voordien een Van Boecholt schout was geweest. In 1601 was Hendrik van Boecholt zijn schoonvader Godert Kael als schout van Weert opgevolgd. [60] In de 18de eeuw traden er meiers aan uit andere families. Tot 1729 bekleedde Albert van Bisterveldt deze functie. Hij werd opgevolgd door Johan Godefrid Everharts, die tot 1731 meier bleef. In dat jaar trad Johan Anthon Boogaerts aan. Hij bleef ruim 35 jaar in functie, tot 1766. Zijn laatste akten zijn met een beverige hand geprotocolleerd. Hij werd opgevolgd door Jacob Bernard van Halen. In 1779 trad C.H. Waegemans als meier aan. De laatste meier, Henricus Bloemarts, was van 1793 tot 1796 in functie.
Veel oorspronkelijke hofschappen of hoeven die onder het laathof vielen waren opgedeeld en dan was een van de bezitters van de oorspronkelijke hofschap "hof" en was de meier overhof. Bij sommige goederen had namens het kapittel de meier van het laathof

56. GAW, O.R.W., inv. nr. 1095.
57. GAW, O.R.W. inv. nr. 139, "ontpandt pandt", d.d. 21 juni 1619.
58. GAW, O.R.W. inv. nr. 1903.
59. RAL, Archief van het kapittel van Sint-Servaas te Maastricht, inv. nr. 883.
60. Jos F.A. Wassink, "Bijna anderhalve eeuw (1654-1795) schouten van Weert: een geschiedenis van de familie Costerius", in: *Weert in Woord en Beeld. Jaarboek voor Weert 1990-'91*, pag. 114,115

nog het zogenaamde hofschap en werd hij "hof" genoemd. In de overdrachtsregisters van het laathof, ook wel goedenisboeken genoemd, werden alle transacties met de gronden geregistreerd. Van ieder perceel grond werd vermeld wie de "hof" was. Uiteraard kon een handelende partij ook zelf "hof" zijn van de goederen. Een enkele maal werd vermeld dat "den rechten hoff" niet gevonden was. Voor de zekerheid werd de meier dan als overhof genoemd. [61] Bij transporten was de lijfkoop of het drinkgeld meestal voor het gasthuis in Weert. Van sommige gronden moest een deel van de opbrengst naar altaarmeesters van het Sacramentsaltaar in de St. Martinuskerk te Weert.
Vererving van de grond moest ook geregistreerd worden in de goedenisboeken van het laathof. De erfgenamen deden dan opheldingen. Transacties met betrekking tot laatgoederen konden gebaseerd zijn op het specifieke Weerter marktrecht. Kwesties hierover konden dan ook volgens de marktrechtprocedure voor de schepenen van Weert beslecht worden. [62] Alle contentieuze rechtspraak over de laatgoederen van het kapittel te Weert en Nederweert kwam toe aan de schepenbanken van deze twee plaatsen. Voor het laathof had alleen de vrijwillige rechtspraak plaats. De akten werden gepasseerd voor meier en meestal twee laten. In de 18de eeuw waren vaak dezelfde laten getuigen. In de jaren dertig en veertig van die eeuw werden Jan Francis Caris en Laurens de Boek geregeld als laten genoemd. In de jaren vijftig en zestig trad Govert Francot meestal samen met een zekere Caris op. In de zeventiger en tachtiger jaren lieten Francis Kistemaker en vervolgens Joseph Steine zich geregeld als getuige registreren. In de laatste jaren van het laathof traden Martinus Janssens en Christiaan Poelmans vaak als laten op. [63] Als bewijsstukken bij de contentieuze rechtspraak over laatgoederen voor de schepenbank konden uiteraard akten die in de goedenisboeken van het kapittel stonden, aangevoerd worden. [64]
De laatgoederen in Weert en Nederweert van het kapittel van St. Servaas worden genoemd in een legger van cijnzen van het het kapittel uit waarschijnlijk de 16de eeuw. [65] De cijnsgoederen van het kapittel lagen verspreid over het gehele gebied van Weert, met uitzondering van de gehuchten Moesel en Swartbroek. In de legger staan 15 cijnsplichtigen genoteerd die binnen de stadsgrachten van Weert woonden. Sommigen hadden hun bezittingen buiten de stad liggen. Op het gehucht Keent woonden zes cijnsplichtigen, waarvan de helft bezittingen had in het gehucht Tungelroy. De gehuchten Altweert, Boshoven, Hushoven, Laar en Leuken, waarbij ook de Biest hoorde, telden respectievelijk 14, 10, 10, 7 en 16 cijnsplichtige laten. In alle straten binnen de grachten van Weert had het kapittel goederen. [66] In de stad en op de Biest, nabij het klooster van de franciscanen en op enkele andere plaatsen, bezat het kapittel enkele huizen met een moestuin. Het kapittel was buiten de stad eigenaar van zogenaamde "halfhuizen" waarop de "halfman" woonde die oorspronkelijk voor de helft van de opbrengst een

61. GAW, Leen- en laathoven Weert, inv. nr. 305.
62. J.F.A. WASSINK, *Inventaris van het oud-rechterlijk archief van Weert*, Weert 1994, 11.
63. GAW, Leen- en laathoven Weert, inv. nr. 312.
64. Zie o.a. GAW, O.R.W., inv. nr. 131.
65. RAL, Archief van het kapittel van Sint-Servaas te Maastricht, inv. nr. 960.
66. E. SLANGHEN, "Eene grondgerechtigheid te Weert - Nederweert", in: *De Maasgouw*, jrg. 2, nr. 102 (9 dec. 1880), 395-396.

hoeve exploiteerde.[67] Waarschijnlijk was de omvang van het bezit van het kapittel van St. Servaas in Nederweert ongeveer net zo omvangrijk als in Weert. In ieder geval werden in de legger van het kapittel ongeveer evenveel cijnplichtigen uit Nederweert geregistreerd.
De gronden die tot het laathof van het kapittel behoorden, lagen zo versnipperd dat ook de gebruikers van de grond niet altijd meer precies wisten tot welke laat- of leenhof een stuk grond behoorde. In de marge bij een transportakte in het goedenisboek van het laathof van het kapittel staat zelfs: "N.B. dat deese goedenisse is abusivelijk geschiedt en verhefft bij den hr pastoer alhier".[68]

VI. Laathof van de pastorie van Weert

De pastoor van Weert was ambtshalve eigenaar van een laathof. Er is slechts één "Goedingboek" over de periode 1699-1751 van deze laathof bekend.[69] Blijkens een aantekening in dit procotol moet er ook een "pastorael chins boeck" hebben bestaan waarin de hoeveelheid cijns vermeld werd waarmee percelen belast waren. De laathof was hoogstwaarschijnlijk in verband met erfeniskwesties tijdelijk afgesplitst van het laathof van het kapittel van St. Servaas. De opbrengst van het laathof van de pastorie was bestemd voor het onderhoud van de pastoor. Albert van Bisterveldt was waarschijnlijk in 1699 meier van het laathof van het kapittel geworden. In datzelfde jaar werd zijn verwant, pastoor Henricus Theodorus van Bisterveldt, eigenaar van het laathof van de pastorie.
De laatgoederen van de pastorie, percelen grond en huizen, lagen voor een groot deel binnen de stad maar ook daarbuiten, zoals op de "Grote Molenakker", op Keent, Leuken, Boshoven en buiten de Beekpooort. Ook bij dit laathof bestond het systeem van "hof" en overhof, waarbij de pastoor de overhof was. Als "hof" werden onder andere genoemd Matthijs Knapen, Jan Tuijl, Willem Vereggen en de St. Romboutskapel. Er waren vele laten. Bij het passeren van akten van "ophelding", na een overlijden, van transport en bezwaring in het laathof voor de pastoor of diens plaatsvervanger, waren bijna altijd twee laten aanwezig. Soms was de "hof" tevens als laat getuige. De pastoor ondertekende eigenhandig de akten. Veel gronden waren belast met een cijns van een kapoen, een vat rogge of haver voor de pastoor. Soms moest er ook een cijns betaald worden ten behoeve van het Onze Lieve Vrouwealtaar in de St. Martinuskerk te Weert en moesten er penningen aan de armen van Weert en een enkele maal ook aan die van Nederweert betaald worden. De akten in het laathof konden gepasseerd worden op basis van het Weerter marktrecht. Vonnissen van schepenen, testamenten en andere schepenakten werden soms afgeschreven in het "Goedingboek" van het laathof. De civiele rechtspraak over de laatgoederen werd gehouden voor de schepenbank van Weert.

67. GAW, Aanwinsten niet-gemeentelijke archiefbescheiden, inv. nr. 241, goedenisboek van het laathof van het kapittel van St. Servaas 1630-1639.
68. GAW, Leen- en Laathoven Weert, inv. nr. 311, fol 108.
69. GAW, Leen- en laathoven Weert, inv. nr. 317.

Van 1699 tot 1723 moesten de laten compareren voor pastoor Van Bisterveldt. In 1723 verschenen ze voor Arnoldus Jacobs als "derservita pastoratus Werthensis". Dezelfde Jacobs zou in april 1731 even als gesubstitueerde meier van het laathof van het kapittel van St. Servaas optreden. In 1724 werd Christophurus Mattheus van Bree door het Hof van Gelre te Roermond aangesteld als rentmeester van de "gesequestreerde pastorale incompste". [70] Tot eind 1727 compareerden de laten voor Van Bree. Vanaf 16 januari 1728 verschenen de laten voor pastoor Petrus Boogaerts. Een verwant van deze pastoor zou eveneens meier van het laathof van het kapittel worden. Bij afwezigheid van de pastoor konden de laten compareren voor Lambertus Knapen, onderpastoor te Weert. Knapen trad zelf soms op als laat in het laathof van de pastoor. Een enkele maal zat Arnoldus Jacobs, de voormalige deservitor, het laathof voor. Tot aan het einde van het "Goedingboek", de laatste akte is van 1751, bleven de laten voornamelijk voor Petrus Boogaerts, als "hove der pastorije van Weert", compareren. Waarschijnlijk is nadien het laathof opgeheven en zijn de goederen weer gaan behoren tot het laathof van het kapittel van St. Servaas te Weert en Nederweert.

VII. Besluit

Voor de laathoven in Weert werden, in tegenstelling tot de leenhoven, geen geschillen beslecht. De laat was niet meer, zoals eertijds gebonden aan de grond. Zijn gebruiksrecht op de grond was zeer ruim. De omvang van het ressort was evenmin een bepalend factor voor het verschil tussen leen- en laathoven. Het gebied van het leen van Jan Rutten was waarschijnlijk aanmerkelijk kleiner dan het ressort van het laathof van het kapittel van St. Servaas te Weert en Nederweert. Bovendien konden zowel leen- als laatgoederen opgesplitst worden in kleine percelen.
Hoe lagen de juridische verhoudingen tussen afgesplitste lenen en achter- of onderlenen? Onduidelijkheden zijn er ook over de positie van het Leijnroe, annex het Jan Ruttenleen tegenover het leenhof van Weert, Nederweert en Wessem. Wat was juridisch de status van het laathof van de pastorie van Weert? Om de ligging van de leen- en laatgoederen te achterhalen kan onderzoek verricht worden in de omvangrijke protocollen van de leen- en laathoven. Over de vergaderplaatsen van de hoven is nauwelijks iets bekend.
Op het laagste niveau is het exacte onderscheid tussen leen- en laathoven moeilijk aan te brengen. Voor de kleine boeren van Weert maakte het weinig verschil of de grond die ze bewerkten nu formeel toebehoorde aan een leen- of laathof. Zij dienden ervoor te zorgen dat de lasten voor de meier, de pastoor of de rentmeester werden voldaan. Voor de boeren zat het verschil in de hoogte van de lasten die ze moesten opbrengen. Zij moesten weten waar ze hun bezittingen moesten laten registreren en tot welk college ze zich in geval van onenigheid over de bezittingen moesten wenden.
Over hun leen- en laatgoederen moesten de boeren in Weert ook schattingen, een vorm van grondbelasting, aan de magistraat van Weert betalen. In de Franse Tijd verdwenen de feodale rechten over deze gronden en werden de boeren als volledige eigenaren van

70. GAW, Leen- en laathoven Weert, inv. nr. 317, fol. 159.

de gronden beschouwd. De grondbelasting bleef en kon later, dankzij de komst van het kadaster in de 19de eeuw, nauwkeurig naar grootte en kwaliteit van de percelen geheven worden.